

Azər ORUCOV

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin
Polis Akademiyasının DİO-nun inzibati fəaliyyəti
kafedrasının müəllimi, polis mayoru
e-mail: azer.orucov.86@mail.ru*

MƏİŞƏT ZORAKILIĞININ QARŞISININ ALINMASININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə məişət zorakılığı tədqiq olunur. Müəllif bu məqsədlə müxtəlif mənbələrin təhlilinə çalışmışdır. Diqqət edilir ki, zorakılıq mahiyyətə təhlükəli vəziyyətdir. Müəllif zorakılığın profilaktikası üçün müəyyən təkliflər irəli sürür.

Açar sözlər: qanunvericilik, ailə, məişət zorakılığı, cinayət, məişət zorakılığının qarşısının alınması.

Aparılmış çoxsaylı tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, ailə-məişət zəminində zorakılıq halları sosial hadisə kimi bir çox sivilizasiyalarda və ictimai-iqtisadi formasiyalarda mövcuddur. Məişət zorakılığının miqyası və xüsusiyyətləri cəmiyyətin inkişafının konkret tarixi dövründən asılı olaraq fərqli olmuşdur. Zorakılığın anlayışı bir çox elm sahələrinin tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Etimoloji cəhətdən zorakılıq “şəxsiyyətin toxunulmazlıq hüququnu pozmaqla, bir şəxsin digər şəxsə fiziki və ya psixi təsir göstərməsidir” [1]. Fəlsəfə elmində zorakılığa iqtisadi və ya siyasi rəhbərliyin, yaxud hansısa hüquqların əldə edilməsi məqsədilə hər hansı sinfin və ya sosial qrupun digər sinfə və ya sosial qrupa qarşı müxtəlif məcbureddici formalardan, hətta silahdan istifadə etməsi kimi anlayış verilmişdir. Elmdə zorakılıq, onun forma və növlərinə dair əlavə fikirlərə də rast gəlmək mümkündür. Məsələn, T.V. Şipunova insanların məişət daxilində rastlaşa biləcəkləri pedaqoji, sosioloji, informasiya zorakılığını qeyd edir [5]. Zorakılıq hüquqazidd əməl hesab olunduğuna görə hüquq elmləri sahəsində daha çox cinayət hüququnun obyektidir. Məsələn, cinayət hüquqi nöqtəyi- nəzərindən zorakılıq “hər hansı bir qüvvədən qeyri-qanuni istifadə edərək məcburetmə, yəni başqa şəxsin istəyinə zidd olaraq ona təsir göstərmə” kimi başa düşülür.

Son zamanlar ailə məişət zəminində zorakılıq və bununla bağlı problemlərin aktuallığı nəzərə alınaraq dünyanın bir çox ölkələrində hökumətlər və dövlət orqanları mütəmadi olaraq bu sahədə mövcud vəziyyəti təhlil edir və profilaktikası istiqamətində tədbirlər görür. Bütün bunlar ailə münasibətləri sahəsində baş verən zorakılığın müxtəlif formalarının, o cümlədən məişət cinayətlərinin qarşısının alınmasının cəmiyyətimiz üçün tezliklə həlli zəruri olan vəzifələrdən biri olduğunu göstərir.

Ailədaxili münasibətlərin nizama salınması, məişət zorakılığının qarşısının alınması kifayət qədər mürəkkəbdir ki, bu da ailə-məişət zəminində zorakılığın müxtəlif formalarının, xüsusən də fiziki, psixi və iqtisadi zorakılıq formalarının üzə çıxarılmasının, qeyd olunan cinayətlərin törədilməsinin səbəb və şəraitlərinin, determinantlarının müəyyən edilməsi çətinliyi və mürəkkəbliyi ilə yanaşı, həm də bu növ cinayətlərin profilaktikası sisteminin qeyri-təkmilliyindən, bu sahədə kompleks tədbirlərin, səmərəli qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyətin hələ də təşkil edilməməsindən irəli gəlir. Bir sözlə, ailə-məişət zorakılığı problemi həm Azərbaycan, digər həm də digər ölkələr üçün aktualdır.

Məişət zorakılığına qarşı mübarizə beynəlxalq səviyyədə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu məsələ bütün dövlətlər üçün müəyyən **pozitiv öhdə**

liklərin icrasını zəruri edir. Əvvəla, məişət zorakılığına qarşı tədbirlərin görülməsi sahəsində **müvafiq normativ-hüquqi bazanın** mövcudluğu vacibdir. Eyni zamanda, bu sahədə ayrı-seçkilik hallarının **məhkəmə praktikasında aradan qaldırılması** əsas hədəflərdən biri kimi çıxış edir [2].

XX əsrin ortalarında – xüsusilə 1950-ci illərdə qadın hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş hərəkatların təsiri ilə **bir sıra beynəlxalq hüquqi sənədlər** qəbul edilmişdir. Belə sənədlərdən biri də **1951-ci il 6 iyun tarixində qəbul olunmuş Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 100 nömrəli Konvensiyasıdır**. Bu Konvensiyada qadınlarla kişilərin eyni əmək fəaliyyətinə görə **bərabər əməkhaqqı** almaları məsələsi hüquqi əsas kimi təsbit olunmuşdur.

Daha sonra, **1951-ci il 25 iyul tarixində BMT tərəfindən “İnsan ticarəti və üçüncü şəxslər tərəfindən cinsi istismarın qarşısının alınması haqqında” Konvensiya**, eləcə də **1952-ci il 4 iyun tarixində Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Anahığın müdafiəsi haqqında” 103 nömrəli Konvensiyası** qəbul edilmişdir. Sözügedən sənədlər qadınların doğuş öncəsi və sonrası dövrdə məzuniyyət hüququnu, uşağın əmizdirilməsi məqsədilə fasilələr verilməsini, eyni zamanda bu müddətdə sosial müavinətlərdən və tibbi xidmətlərdən yararlanmaq imkanlarını təmin edir.

Bundan əlavə, **1952-ci il 7 iyul tarixində BMT tərəfindən “Qadınların siyasi hüquqları haqqında” Konvensiya** təsdiqlənmişdir. Bu sənəd **gender bərabərliyini kompleks şəkildə** ifadə edərək, qadınların kişilərlə bərabər seçmək və seçilmək hüquqlarına, eləcə də **dövlət idarəçiliyində və ictimai həyatda iştirak hüquqlarına** malik olduğunu bəyan edir.

Ardınca, **1957-ci il 29 yanvar tarixli BMT-nin “Nikahda olan qadının vətəndaşlığı haqqında” Konvensiyasının** qüvvəyə minməsi nəticəsində qadınlara ailə qurduqları zaman **öz vətəndaşlıqlarını qoruyub saxlamaq hüququ** tanınmışdır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv olunması üzrə Komitəsi (bundan sonra – Komitə) **1992-ci ildə qəbul etdiyi 19 nömrəli “Ümumi Təvsiyələr”**ində qa-

dınlara qarşı cinsi əsaslı zorakılıq hallarının **qanunla yasaqlanmasını** açıq şəkildə ifadə etmişdir. Həmin sənəddə vurğulanır ki, **cinsinə görə** qadınlara qarşı törədilən zorakılıq onların **fiziki, mənəvi və cinsi sağlamlığına zərər yetirə biləcək**, habelə **azad hərəkət imkanlarını məhdudlaşdıran** davranış formalarıdır.

Komitə qeyd edir ki, qadınlara qarşı zorakılıq halları **insan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına ciddi şəkildə təsir edir**. Bu səbəbdən Komitə üzv dövlətlərə **milli hüquq sistemlərində mövcud olan hüquqi mexanizmlərdən səmərəli istifadə etməyi** tövsiyə edir. Eyni zamanda, dövlətlər qadınların **hər cür təhqiramiz və alçaldıcı davranışlardan qorunması**, o cümlədən **məişət zorakılığı hallarına qarşı effektiv müdafiə təmin olunması** istiqamətində tədbirlər həyata keçirməlidirlər.

Məişət zorakılığı ilə mübarizə istiqamətində fəaliyyət göstərən **daha bir beynəlxalq hüquqi mexanizm – Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv olunması üzrə Komitə** hesab olunur. Bu qurum **“Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv olunması haqqında” Konvensiya** əsasında yaradılmış və onun müddəalarının həyata keçirilməsinə nəzarət funksiyasını icra edir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının strukturunda da bu sahəyə aid **xüsusi bir institusional mexanizm** mövcuddur. Belə ki, **1994-cü ildə BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Komissiyası** tərəfindən qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılması məsələlərini tədqiq etmək məqsədilə **xüsusi məruzəçi vəzifəsinin yaradılması haqqında qərar** qəbul edilmişdir. Bu vəzifəyə təyin edilən **ilk xüsusi məruzəçi** təqdim etdiyi hesabatında qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılmasında **dövlətlərin hüquqi və mənəvi məsuliyyət daşdığını** xüsusi olaraq qeyd etmişdir.

Məruzədə bildirilmişdir ki, **dövlət orqanları qadınlara qarşı zorakılıq faktlarını araşdırmalı, qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirməli və bu halları qanunvericilikdə cəza tədbirləri ilə tənzimləməlidirlər**. Əks təqdirdə, dövlətlərin özləri də **zorakılıq törədən şəxslərlə hüquqi baxımdan eyni məsuliyyət daşıyan subyektlər** hesab edilə bilər.

Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikası da

məişət zorakılığı kimi qlobal xarakterli sosial problemlərdən kənar qalmamışdır. Ölkəmiz, xüsusilə regional təhlükəsizlik kontekstində, erməni radikalizmi və terrorizminin doğurduğu ağır nəticələrlə üz-üzə qalmış, bu vəziyyət cəmiyyətin bütün təbəqələrinə və həyat sahələrinə, o cümlədən ailədaxili zorakılıq hallarına dolayı təsirlər göstərmişdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2006-cı il 21 dekabr tarixli plenar iclasında məişət zorakılığına qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq kampaniyalara dəstək ifadə olunmuş, həmçinin bu istiqamətdə qanunvericilik təşəbbüsləri və parlament alətləri ilə fəaliyyət göstərmək öhdəliyi bəyannamə şəklində açıqlanmışdır. Bu, dövlətin ailə institutunun qorunmasına və qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizəyə prinsiplial və sistemli yanaşmasının nümunəsidir.

Qadınlara qarşı zorakılıq beynəlxalq miqyasda insan hüquqlarına yönəlmiş ciddi təhdidlərdən biridir. Belə zorakılıq nə coğrafi sərhədlərə, nə də yaş fərqinə baxır; bu problemdən etnik, dini və ya sosial mənsubiyyət fərq qoyulmadan heç bir toplum sığortalanmamışdır. Xüsusilə silahlı münaqişələr zamanı qadınlar zorakılığın ən ağır formalarına məruz qalır və müharibə cinayətlərinin əsas hədəfinə çevrilirlər.

Azərbaycan xalqı da bu amansız reallığı öz tarixində acı təcrübə ilə yaşamışdır. Ermənistan Respublikasının ölkəmizə qarşı həyata keçirdiyi hərbi təcavüz nəticəsində minlərlə azərbaycanlı qadını həyatını itirmiş, yaralanmış, işgəncələrə və alçaldıcı rəftarlara məruz qalmışdır. Münaqişə dövründə və ondan sonra da yüzlərlə qadın əsir və girov götürülərək, Ermənistan ərazisində və işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarında insan ləyaqətinə zidd şəraitdə saxlanılmış, məcburi əmək, fiziki və psixoloji zorakılıq daxil olmaqla ağır hüquq pozuntularına məruz qalmışdır [4].

Bu faktlar təkcə silahlı münaqişələrin hüquqsiyasi aspektini deyil, eyni zamanda zəif qrupların müdafiəsinə dair beynəlxalq hüququn pozulmasını nümayiş etdirir. Bu baxımdan, Azərbaycan dövləti və vətəndaş cəmiyyəti subyektləri, məişət zorakılığı ilə yanaşı, müharibə və münaqişə şəraitində qadınların və uşaqların hüquqlarının müdafiəsinə də xüsusi diqqət yetirməlidir.

Məişət zorakılığı çağdaş dövrün cəmiyyətləri üçün ciddi sosial təhlükə mənbəyi kimi çıxış edir. Bu problemin qarşısının alınmasında **səmərəli nəticələrin əldə olunması**, ilk növbədə, **zorakılıq qurbanlarının hüquqi müdafiə imkanlarının və sosial təminat mexanizmlərinin mövcudluğundan** asılıdır. Ailə cəmiyyətin əsas təməl sütunlarından biri kimi çıxış edir və vətəndaş cəmiyyətinin struktur elementlərindən biri hesab olunur. Bu səbəbdən də, **milli hüquqi çərçivədə** məişət zorakılığı hallarına görə tətbiq olunan **hüquqi sanksiyalarla yanaşı**, dövlətin **qurbanlara sosial dəstək göstərmək istiqamətindəki öhdəlikləri** də eyni dərəcədə önəm daşıyır.

Ailə münasibətlərinə hər hansı kənar müdaxiləyə yalnız **qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hallarda və sərhədlər daxilində** icazə verilir. Bu yanaşma **şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı prinsipinə əsaslanır** və hüquqi dövlətin təməl dəyərlərindən biri hesab olunur. Məişət zorakılığı probleminin effektiv şəkildə aradan qaldırılması isə **yalnız hüquqi deyil, eyni zamanda sosial və institusional yanaşmaların vəhdətini** tələb edir.

Bu baxımdan, **məişət zorakılığı ilə mübarizə** sahəsində tədbirlərin **kompleks xarakter daşması** vacibdir. Belə tədbirlər, bir tərəfdən, **inzibati və cinayət məsuliyyəti tədbirlərini əhatə edən hüquqi-normativ aktların** hazırlanmasını və tətbiqini, digər tərəfdən isə zorakılığın qarşısının alınması, **qurbanların müdafiəsi və onların sosial reabilitasiyası üçün şəraitin yaradılmasını** özündə birləşdirməlidir.

Məhz bu məqsədlə, **2010-cu il 22 iyun tarixində “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu** qəbul edilmişdir. Bu hüquqi sənəd məişət zorakılığı nəticəsində yaranan halların **profilaktikasına, qarşısının alınmasına və hüquqi tənzimlənməsinə dair əsas mexanizmləri müəyyən edir**. Qanunda, həmçinin zorakılıqdan əziyyət çəkən şəxslərin **mühafizəsi və sosial təminatı məsələləri** də ayrıca yer alır.

Sözgedən qanunla yalnız ailə münasibətlərinin hüquqi baxımdan qorunması deyil, həm də **zorakılığa məruz qalmış fərdlərin hüquqi, psixoloji və sosial baxımdan müdafiəsi təmin edilir**. Qanunun tətbiqi nəticəsində **reabilitasiya**

mərkəzlərinin təşkili, qurbanlarla iş üzrə ixtisaslaşmış institutların yaradılması və məişət zorakılığına qarşı mübarizə üzrə vahid hüquqi mexanizmin formalaşması üçün zəmin yaranmışdır.

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanunda zorakılıq formalarının fiziki, psixoloji, cinsi və iqtisadi aspektləri xüsusi olaraq qeyd olunur. Bu da qadın və uşaqların müxtəlif formalarda zorakılıqdan qorunmasına yönəlmiş mühüm hüquqi təminat kimi çıxış edir. Bundan əlavə, qanun yalnız **birgə yaşayan ailə üzvlərini deyil, həmçinin qohumluq münasibətləri olan, lakin bir ailə tərkibində yaşayan şəxsləri də** zorakılıq subyekti və ya zərərçəkəni kimi tanıyır.

Qeyd edilməlidir ki, **məişət zorakılığı hallarının qarşısının alınması** məqsədilə ilk növbədə **hüquqi istiqamətli tədbirlərin həyata keçirilməsi** vacibdir. Bu mərhələdə zorakılıq faktları **ətraflı araşdırılmalı**, belə hərəkətlərə yol verən şəxslər **milli qanunvericilik çərçivəsində hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməlidirlər**. Yəni məişət zorakılığı ilə əlaqədar **cinayət təqibi prosesi başlandırılmalı**, təqsirli şəxslərin **müvafiq hüquqi prosedurlar əsasında cavabdehliyi** təmin olunmalıdır.

Bununla yanaşı, zərərçəkmişlərin **konstitusional hüquq və azadlıqlarının qorunması**, onların **qanuni mənafelərinin müdafiəsi**, eləcə də **araşdırma dövründə təhlükəsiz şəraitin yaradılması** xüsusi diqqət mərkəzində olmalıdır. Zərər çəkmiş şəxslərə **dövlət vəsaiti hesabına hüquqi yardım göstərilməsi**, məişət zorakılığına dair **məhkəmə qərarlarının vaxtında və effektiv icrası**, bu qərarların icrasına **idarəetmə səviyyəsində nəzarət mexanizmlərinin tətbiqi** mütləqdir.

Həmçinin belə hallarda təqsirkar şəxslərə qarşı **xəbərdarlıq tədbirlərinin icrasına nəzarət** olunmalı, qanunvericiliyə uyğun olaraq həmin şəxslərin **validəynlik hüquqları məhdudlaşdırılmalı və ya bu hüquqlardan məhrum edilmələri** nəzərdən keçirilməlidir. Bu sahədə **statistik məlumatların toplanması**, məişət zorakılığı ilə bağlı **informasiya axınının məxfiliyinin qorunması** da hüquqi mexanizmin mühüm tərkib hissələrindəndir.

Digər tərəfdən, **sosialyönümlü tədbirlərin tətbiqi** də məişət zorakılığı ilə mübarizədə əhəmiyyətli yer tutur. Bu baxımdan, zərər çəkmiş fərdlər **təxirəsalınmaz olaraq müvəqqəti sığınacaq**la təmin olunmalı, onlara **dövlət hesabına hüquqi və tibbi xidmətlər göstərilməli**, bununla yanaşı **digər sosial dəstək tədbirləri də tətbiq edilməlidir**.

22 iyun 2010-cu il tarixli “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 16-cı maddəsində məişət zorakılığı ilə bağlı qabaqlayıcı tədbirlərin məişət zorakılığının qarşısının alınmasına, ailələrdə normal münasibətlərin yaradılmasına, məişət zorakılığı hallarının və ondan yaranan mənfi hüquqi, tibbi və sosial nəticələrin aradan qaldırılmasına yönəltdiyi qeyd edilərək bu növ tədbirlərə aşağıdakılar aid edilmişdir:

- məişət zorakılığı əleyhinə maarifləndirmə işinin aparılması;
- məişət zorakılığı hallarının və onun doğurduğu mənfi hüquqi, tibbi və sosial nəticələrin izah edilməsi;
- məişət zorakılığının qarşısının alınması üsullarının izah edilməsi;
- əhali arasında yüksək mədəniyyətə və qarşılıqlı hörmətə əsaslanan ailə münasibətlərinin təbliğ edilməsi;
- ümumi, peşə, orta ixtisas və ali təhsil pillələrində tədris olunan müvafiq fənn və dərslərdən kənar məşğələlərin məzmununa təhsilalanların yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, qarşılıqlı hörmət, qarşılıqlı yardım, mübahisələrin qeyri-zorakı yollarla həlli, gender bərabərliyi və şəxsiyyətlərarası münasibətlərə dair mövzuların daxil edilməsi;
- məişət zorakılığına səbəb olan halların araşdırılması, təhlil edilməsi, onların qarşısının alınmasına yönəlmiş tövsiyələrin, proqramların hazırlanması, maarifləndirmə tədbirlərinin təşkili;
- məişət zorakılığı törətmiş şəxslərin profilaktik qeydiyyata götürülməsi və həmin şəxslərlə tərbiyəvi-qabaqlayıcı işin aparılması;
- məişət zorakılığına görə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş məsuliyyətin izah edilməsi;
- məişət zorakılığı törətmiş şəxslərə belə halla-

rın təkrarlanmaması barədə xəbərdarlıq edilməsi;
– məişət zorakılığı ilə bağlı sorğuların keçirilməsi [3].

Beləliklə, zərər çəkmiş şəxslərin **sosial təminat və müdafiəsi**, onların **aidiyyəti sənədlərlə təmin olunması**, mövcud qanunvericiliyə əsasən **sosial müavinətlərin verilməsi**, təhsil imkanlarının bərpası və **davam etdirilməsi üçün zəruri dəstəyin göstərilməsi** dövlətin məsuliyyətidir.

Bundan əlavə, zərər çəkmiş şəxslərin **əmək bazarına inteqrasiyası, işlə təmin olunması, peşə təlimlərinə cəlb edilməsi**, onlara **dövlət hesabına tibbi yardımın göstərilməsi, psixoloji reabilitasiya proqramlarının təşkili, yardım və dəstək mərkəzlərinin yaradılması**, həmçinin **zərər çəkmiş uşaqların sosial müdafiəsi ilə bağlı sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsi** xüsusi önəm daşıyır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Hüquq ensiklopedik lüğəti. -Bakı, -1991. -s.176
2. İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq sənədlərin toplusu. BMT, -2000. -s.103.
3. <https://e-qanun.az/framework/20131>
4. <https://e-qanun.az/framework/14723>
5. Шипунова Т.В. Агрессия и насилие как элементы социокультурной реальности.

Azer OPUDJOV

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется домашнее насилие. В связи с этим автор проанализировал ряд различных источников.

Отмечается, что насилие по своей сути является опасной ситуацией. Автор вносит некоторые предложения по профилактике домашнего насилия.

Ключевые слова: законодательство, семья, домашнее насилие, преступление, профилактика домашнего насилия.

Azer ORUJOV

CERTAIN ISSUES REGARDING THE PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE

SUMMARY

The article examines domestic violence. In this regard, the author analyzed a number of different sources.

It is noted that violence is inherently a dangerous situation. The author makes some suggestions for the prevention of domestic violence.

Key words: legislation, family, domestic violence, crime, prevention of domestic violence.